

Система суб'єктів прав на базу персональних даних

Д.В. Карпенко

здобувач кафедри
цивільно-правових
дисциплін,
Навчально-науковий
інститут права та масових
комунікацій Харківського
національного
університету внутрішніх
справ

Науковий керівник

В.І. Теремецький

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-
правових дисциплін,
Харківський національний
університет внутрішніх
справ

Стаття присвячена актуальним проблемам визначення системи суб'єктів прав на базу персональних даних. Визначення таких суб'єктів здійснено на підставі аналізу законодавства та здобутків юридичної науки у сфері інтелектуальної власності. Запропоновано систему суб'єктів прав на базу персональних даних.

Статья посвящена актуальным проблемам определения системы субъектов прав на базу персональных данных. Определение таких субъектов осуществлено на основании анализа законодательства и достижений юридической науки в сфере интеллектуальной собственности. Предложена система субъектов прав на базу персональных данных.

The article is devoted to actual problems of definition of the subject of law system on personal database. Personal data base subject law setting is done according to legislation analysis and achievements of science of law in the field of intellectual property. Subject law system is proposed on personal database.

Ключові слова: суб'єкт, автор, користувач, володільця бази персональних даних, виробник, база персональних даних, суб'єктивні права.

Постановка проблеми

Необхідність дослідження та встановлення системи суб'єктів прав на базу персональних даних в Україні обумовлена певними прогалинами в українському законодавстві, зокрема в законах України «Про авторські і суміжні права», «Про захист персональних даних» не подано класифікацію цих суб'єктів. Ця проблема посилюється тим, що фактично відносини між авторами, розробниками, володільцями бази персональних даних існують поза межами правового поля. Тому, виникає необхідність встановлення системи суб'єктів прав на базу персональних даних для подальшого створення цивільно-правового механізму врегулювання відносин між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти питання системи суб'єктів прав на базу даних розглядалися у працях: Г.О. Андрощука, В.М. Антонова, М.І. Бару, В.Д. Базилевича, Е.П. Гаврилова, М.В. Гордона, В.А. Дозорцева, В.С. Дроб'язко, О.С. Іоффе, В.І. Корець-

кого, С.Й. Литвина, В.В. Луця, М.Н. Малєїної, А.П. Сергєєва, В.І. Серебровського, Р.О. Стефанчука, С.А. Сударикова, Р.Б. Шишки та інших науковців. Але праці цих учених написані з урахуванням законодавства у сфері авторського права, яке на сьогодні не може врегулювати повністю правовідносини щодо всіх видів баз даних (оригінальних і неоригінальних), зокрема баз персональних даних.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Варто звернути увагу, що після прийняття у 2010 р. Закону України «Про захист персональних даних» у науці так і не було розпочато дискусію з приводу суб'єктів прав на базу персональних даних та їх правового статусу. Нині існують окремі дослідження відносно правової охорони бази даних (Г.О. Андрощук, В.С. Дроб'язко, С.Й. Литвин, М.І. Малиновська) і захисту персональних даних (В.М. Брижко), однак єдиного комплексного дослідження у межах цивільного права не проводилося.

Формулювання цілей статті

Метою цієї статті є встановлення системи суб'єктів прав на базу персональних даних на підставі аналізу міжнародного, національного законодавства та здобутків юридичної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження

База персональних даних (далі – БПД) – це система даних в електронній формі або у формі картотек, що характеризує стан сукупності персональних даних, які отримані та оброблені під спеціалізовану базу даних, що реєструється, розташовується, упорядковується та зберігається за допомогою електронних обчислюваних машин або іншого засобу, і можуть бути доступними індивідуально або за допомогою системи управління базою даних з метою задоволення інформаційних потреб. Вона є різновидом бази даних, що відноситься до об'єктів інтелектуальної власності. Таким чином, суб'єкти прав на базу персональних даних є різновидом суб'єктів прав на базу даних, на яких розповсюджується статус суб'єктів права інтелектуальної власності.

Суб'єкт прав на базу персональних даних – це спеціалізована правова дефініція, що виникає відносно особи, яка здійснює створення, використання та захист бази персональних даних шляхом реалізації суб'єктивних прав на цей об'єкт. Визначення суб'єкта прав є актуальною проблемою, непоодинокі спроби розв'язання якої існують як у загальній теорії права, так і в окремих галузях та інститутах права, зокрема в авторському праві. Увага науковців до цієї дефініції пов'язана з тим, що суб'єкт права – одне з основних юридичних понять [1, с. 134], без якого неможливо встановити структуру та зміст конкретних правовідносин. У теорії права пропонуються різні позиції з цього питання. Наприклад, одні науковці під суб'єктом права розуміють носія прав і обов'язків у цьому конкретному правовідношенні [2, с. 26], інші відокремлюють суб'єкта прав від суб'єкта правовідносин [3, с. 32]. На думку С.С. Алексєєва, для суб'єкта права характерні такі основні ознаки. По-пер-

ше – це особа, учасник суспільних відносин (індивіди, організації), яка за своїми особливостями фактично може бути носієм суб'єктивних юридичних прав і обов'язків. По-друге – це особа, яка реально здатна брати участь у правовідносинах, набула властивості суб'єкта права в силу юридичних норм [4, с.138]. Ми поділяємо останню позицію та вважаємо, що суб'єкт прав – це учасник правовідносин, який відповідно до норм права є носієм суб'єктивних юридичних прав, обов'язків і має правоздатність. Отже, суб'єкт прав на базу персональних даних є особою, яка бере участь у правовідносинах з приводу БПД, є носієм суб'єктивних прав та обов'язків, має правоздатність у сфері інтелектуальної власності.

У розділі II Всесвітньої декларації з інтелектуальної власності, що була схвалена 26 червня 2000 р., передбачено такі суб'єкти інтелектуальної власності: «автор» (п. (iii) розділу II) та «користувач» (п. (iv) розділу II) [5]. У цій декларації термін «автор» означає будь-яку особу або групу осіб, які діють незалежно або під егідою якоїсь урядової або неурядової організації з метою отримання прибутку або з будь-яких інших підстав, відповідальних за творчість у будь-якій галузі, включаючи науку і техніку, мистецтво, зокрема виконавське мистецтво і результати діяльності деяких категорій виробників, таких як: виробники фонограм і мовні організації, товарні знаки, покажчики ділових підприємств, промислові зразки та географічні зазначення. Правова категорія «користувач» характеризує будь-яку особу або групу осіб, які діють незалежно або під егідою якоїсь урядової чи неурядової організації з метою отримання прибутку або з будь-яких інших підстав, відповідальних за використання чи споживання результатів творчої праці в будь-якій галузі. Таким чином, відповідно до цього міжнародного акта суб'єкти інтелектуальної власності поділяються на дві групи: автори (суб'єкти, які створюють об'єкт інтелектуальної власності) та користувачі (суб'єкти, які використовують або споживають об'єкт інтелектуальної власності).

Вважаємо, що ця класифікація характерна для суб'єктів прав на базу персональних даних.

Норми Директиви 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 р. визначають таких суб'єктів прав на базу даних: автор, розробник бази даних, співавтори, користувач [6]. У ст. 4 цієї директиви закріплено, що автором бази даних є фізична особа чи група фізичних осіб, яка створила цю базу, чи, якщо це дозволено законодавством держав-членів, юридична особа, визначена власником прав за цим законодавством. Відповідно до п. 41 преамбули Директиви 96/9/ЄС розробник бази даних – це особа, яка проявляє ініціативу і йде на ризик, здійснюючи інвестиції. Пункт 34 преамбули директиви встановлює, що законний користувач повинен мати доступ до бази даних і може використовувати її для цілей і у спосіб, визначений у договорі з власником прав, навіть якщо такий доступ і використання зумовлюють необхідність виконання інших дій, що за інших умов є обмеженими.

Здійснивши аналіз вказаних норм Директиви 96/9/ЄС, можна визначити й суб'єктів прав на базу персональних даних (як різновиду бази даних): автор – це фізична особа чи група фізичних осіб, яка здійснила творчий вклад у розроблення організації даних для БПД; розробник бази даних – це особа, яка проявила ініціативу та здійснила інвестиції в розроблення бази даних; користувач – це особа, яка має доступ до бази даних і може використовувати, споживати її на підставі договору з власником прав або закону.

У національних законодавствах окремих держав установлюється власна система суб'єктів прав на базу даних, тому звернемося до дослідження іноземного законодавства. В Інструкції про авторське право та праві на бази даних Сполученого Королівства [7] передбачені такі суб'єкти права на базу даних: укладач (виробник), законний користувач. Згідно з цим нормативним актом, укладачем (виробником) бази даних є особа, яка взяла на себе ініціативу в отриманні, перевірці або поданні

змісту бази даних і приймає ризик вкладення капіталу в таке отримання, перевірку або подання. Законним користувачем є будь-яка людина, яка має право на використання бази даних (на підставі ліцензії або на іншій підставі). Тобто, у Великій Британії первинним суб'єктом прав на базу даних є укладач (виробник), а похідним – законний користувач. Звернемо увагу, що на відміну від Директиви 96/9/ЄС законодавство Сполученого Королівства не використовує термін «автор».

У російському законодавстві в ст. 8 Закону РФ «Про правову охорону програм для електронних обчислювальних машин і баз даних» [8] закріплено такі суб'єкти прав на базу даних: автор (фізична особа, у результаті творчої діяльності якої створено базу даних); співавтори; виробник бази даних (визнається особа, яка організувала створення бази даних і роботу зі збору, обробки та розташування складових її матеріалів). Таким чином, у російському законодавстві передбачено два види суб'єктів прав на базу даних: автор і виробник.

Закон Республіки Польща «Про захист баз даних» передбачає таку класифікацію суб'єктів на базу даних: творець бази даних (це фізична або юридична особа або підрозділ без утворення юридичної особи, яка несе ризик інвестицій, що беруть участь у виробництві баз даних); правонаступник розробника бази даних; виробник (встановлено три групи виробників: виробник, є громадянином Республіки Польща або місцезнаходженням на її території; виробник бази даних); користувач (особа, яка має доступ до бази даних на законних підставах) [9]. Варто звернути увагу, що за польським законодавством під правову охорону підпадають як оригінальні, так і неоригінальні бази даних, тому термін «автор» у законі не передбачено, а надається широке тлумачення «творець бази даних», до якого відносяться як фізичні, так і юридичні особи або підрозділи без утворення юридичної особи, які несуть ризик інвестицій, що беруть участь у виробництві баз даних.

Якщо провести порівняльний аналіз по-

зицій польського законодавства та Директиви 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних», то слід зазначити таке: по-перше, поняття «автор», подане Директивою 96/9/ЄС, є більш вузькою категорією, ніж поняття «творець бази даних», використовуване в польському законодавстві; по-друге, для «автора» встановлюється вимога творчої праці, у той час як для «творця» головною ознакою є тягар ризику інвестицій у базу даних. Таким чином, «автор бази даних» і «творець бази даних» – це, безумовно, тотожні правові категорії, але, за польським законодавством, це суб'єкт, що створює як оригінальні, так і неоригінальні бази даних, а за нормами Директиви 96/9/ЄС, це особа, яка створює лише оригінальні бази даних. Це дає можливість стверджувати, що польський законодавець надає більш широке тлумачення визначення суб'єкта створення бази даних, із урахуванням норм авторського права та правил інституту «sui-generis».

За результатом порівняльного аналізу польського та російського законодавства слід визначити таке: російський законодавець закріплює термін «виробник бази даних», під яким розуміє особу, котра організувала створення бази даних і роботу зі збору, обробки, розташування складових її матеріалів; польський законодавець відокремлює три групи осіб залежно від місцезнаходження, тобто встановлює вимоги території діяльності.

У ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлено, що суб'єктами авторського права є автори творів, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права [10]. Слід зазначити, що в українському авторському законодавстві не встановлено окремої дефініції – «суб'єкт прав на базу даних». Необхідно звернути увагу, що перелік суб'єктів прав на базу даних в українському законодавстві не передбачений. Тому, такі суб'єкти можна виокремити з суб'єктів відносин, пов'язаних із персональними даними, що передбачені у ст. 4 Закону України «Про захист персональних даних». До них цей

закон відносить: володільця бази персональних даних (фізична або юридична особа, якій законом або за згодою суб'єкта персональних даних надано право на обробку цих даних, котра затверджує мету обробки персональних даних у цій базі даних, встановлює склад цих даних та процедури їх обробки, якщо інше не визначено законом); розпорядника бази персональних даних (фізична чи юридична особа, яка є володільцем бази персональних даних або законом надано право обробляти ці дані); суб'єкта персональних даних (фізична особа, стосовно якої відповідно до закону здійснюється обробка її персональних даних); третю особу (будь-яка особа, за винятком суб'єкта персональних даних, володільця чи розпорядника бази персональних даних та уповноваженого державного органу з питань захисту персональних даних, який є володільцем чи розпорядником бази персональних даних); уповноважений державний орган з питань захисту персональних даних; інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування, до повноважень яких належить здійснення захисту персональних даних [11]. Вказані суб'єкти можна класифікувати на: суб'єкти прав на базу персональних даних і суб'єкти прав на персональні дані. Вважаємо, що можна відносити до суб'єктів прав на базу персональних даних: володільця бази персональних даних, розпорядника бази персональних даних; уповноважений державний орган з питань захисту персональних даних.

На відмінну від законодавства в галузі правової охорони баз даних у Законі України «Про захист персональних даних» не визначено такого суб'єкта, як «виробник бази персональних даних», тому звернемося до формально-логічного дослідження термінів «розробник», «виробник» і «володілець» бази персональних даних. У тлумачних словниках встановлюється, що «розробник» – це той, хто розробляє щонебудь [12, с. 1261], «виробник» – це той, хто виробляє, виготовляє [12, с. 149], «володілець» – той, хто має щонебудь у своєму розпорядженні. Таким чином, термін «розробник» співвідноситься з дефініцією

«виробник», який є особою, яка проектує та виготовляє матеріальний носій бази персональних даних, «володілець» може здійснювати дії щодо створення, експлуатації та використання матеріального носія бази персональних даних та обробляє персональні дані особи. На нашу думку, розробник бази персональних даних – це фізична, юридична особа або група осіб, які беруть участь у розробленні баз даних, зокрема систематизації та розташуванні інформації. Тобто, розробнику бази даних властиві такі ознаки: по-перше, це особа, як фізична, так і юридична; по-друге, ця особа бере участь у першій стадії існування бази даних – проектуванні; по-третє, участь у розробленні передбачає як творчі, так і фінансові інвестиції. Тому, можна стверджувати, що «розробник» – це широкий термін, що може включати як авторів, так і виробників бази даних.

Необхідно зауважити, що в Законі України «Про захист персональних даних» також закріплюється визначення «розпорядник бази персональних даних» як особи, яка є володільцем бази персональних даних і якій законом надано право обробляти ці дані. Розпорядником бази персональних даних можуть бути підприємства, установи й організації всіх форм власності, органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, фізичні особи – підприємці, які обробляють персональні дані відповідно до закону. При цьому, розпорядником бази персональних даних, володільцем якої є орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, крім цих органів, може бути лише підприємство державної або комунальної форми власності, що належить до сфери управління цього органу. Таким чином, розпорядник бази персональних даних є різновидом во-

лоділля бази персональних даних.

Формально-логічне дослідження вищевказаних дефініцій дає можливість стверджувати, що відповідно до законодавства України можна класифікувати суб'єктів прав на базу персональних даних як таких, хто здійснює розроблення бази персональних даних, і таких, хто володіє персональними даними.

Висновки

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Суб'єктом прав на базу персональних даних є особа, яка бере участь у правовідносинах з приводу БПД, є носієм суб'єктивних прав та обов'язків, має правоздатність у сфері інтелектуальної власності.

2. Можна запропонувати таку систему суб'єктів прав на базу персональних даних:

- творець БПД – це особа, яка розробила БПД;

- виробник БПД – це особа або підприємство, яка повністю або частково здійснює виробництво бази даних, зокрема проектування й експлуатацію цього об'єкта інтелектуальної власності;

- правонаступники суб'єктів прав на базу персональних даних;

- розпорядник бази персональних даних – це особа, яка є володільцем бази персональних даних, котрій законом надано право обробляти ці дані;

- користувач бази даних – це особа або група осіб, які здійснюють використання бази персональних даних на законних підставах з метою її споживання або використання.

3. Перспективним є подальше наукове дослідження питань, пов'язаних із правовим статусом суб'єктів прав на базу персональних даних.

Список використаних джерел

1. *Александров Н.Г.* Законность и правоотношения в советском обществе / Н.Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1955. – 176 с.
2. *Венедиктов А.В.* О субъектах социалистических правоотношений / А.В. Венедиктов // Советское государство и право. – 1955. – № 6. – С. 17–28.
3. *Бойцов В.Я.* Система субъектов советского государственного права / В.Я. Бойцов. – Уфа, 1972. – 160 с.
4. *Алексеев С.С.* Общая теория права : курс в 2-х томах / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – 360 с.

5. Всесвітня декларація з інтелектуальної власності від 26 червня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rupto.ru/norm_doc/sod/norm_doc/mejd_doc/worldwide_declaration.html
6. Про правовий захист баз даних : Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС від 11 березня 1996 р. № 96/9/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_241
7. The Copyright and Rights in Databases Regulations 1997 // S.I. – 1997. – № 3032.
8. О правовой охране программ для электронных вычислительных машин и баз данных : Закон РФ от 23 сентября 1992 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://duma.consultant.ru/page.aspx?735408>
9. Закон Польщі «Про захист баз даних» від 27 липня 2001 р. // Законодательный вестник. – 2001. – № 128. – П. 1402.
10. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
11. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 48.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.